

Izvorni naučni rad

UDK 821.163.4-1.09 Kalajdžić S.

Alen KALAJDŽIJA (Sarajevo)

Univerzitet u Sarajevu

Institut za jezik

alen.kalajdzija@izj.unsa.ba

BOSNEVIJSKE PJESME U MEDŽMUI SALIHA KALAJDŽIĆA

U članku se razmatra problem do danas neriješenog statusa više zabilježenih bosnevijskih pjesama u medžmui Saliha Kalajdžića, Sarajlije, koji je živio na prijelazu između 18. i 19. st., od kojih su dvije predočene (naučnoj) javnosti u latiničnoj transkribiranoj formi. Medžmua (zbirka) u kojoj su se nalazile navedene pjesme u međuvremenu je nestala, tačnije 1992. godine nakon paljenja sarajevske Vijećnice u kojoj se u okviru rukopisne građe čuvala u Orijentalnom institutu, što je nepopravljiva činjenica s obzirom na to da se rukopisna verzija navedenih pjesama, kojih je zapravo bilo više a ujedno i drugih vrsta tekstova, ne mogu proučavati sa stanovišta izvorne rukopisne građe. To, međutim, ne može biti ograničavajuća okolnost u pokušajima filološke ekspertize mogućih aspekata sačuvanih i objavljenih tekstova dviju pjesama: *Garibić* i *Türkü bosnaça*.

Ključne riječi: *Salih Kalajdžić, medžmua br. 4273, bosnevijsko (alhamijado) pjesništvo, bosanski jezik*

Uvod

Bosnevijska literatura, odnosno bosanskoarebička pisana tradicija važan je segment bosanske pismenosti u kontekstu njezine historije i izvora za proučavanje književnojezičkog izraza. Međutim, općepoznata je činjenica da je nerijetko najveći problem ove literature u tome da se ne može doći do njezinih izvornih, arebičkih tekstova – prvenstveno zbog činjenice da je nemali broj ovih tekstova nestao u vihoru vremena. Tome upravo svjedoči slučaj s medžmuom Saliha Kalajdžića, koja je svojevremeno čuvana u Orijentalnom institutu u Sarajevu, a koja je nestala u vatrenoj stihiji čuvene sarajevske Vijećnice, koja je zapaljena specijalno zapaljivim granatama koje su ispalile snage Vojske Republike Srpske i JNA u noći sa 25. na 26. august 1992. godine.

Osnovni historiografski podaci

Prema dostupnim podacima, iz medžmue Saliha Kalajdžića sačuvane su i objavljene dvije bosnevijske pjesme – *Garibić* i *Türkü bosnaça*.

Prvi pokušaj utvrđivanja autorstva pjesme *Garibić* dao je Nametak (1981: 218) a nešto kasnije Trako (1985) objavljuje tekst u kojem obavještava da je pjesma *Türkü bosnaça* pronađena u medžmui čiji je vlasnik Salih Kalajdžić. Prilikom analize refleksa jata alhamijado pjesništva, dolazi se do zaključka da je Salih Kalajdžić autor, odnosno prepisivač navedenih dviju pjesama (up. Kalajdžija, 2013: 71–72). Naime, pokušaj utvrđivanja autorstva pjesme *Garibić* potječe od Nametka (1981: 218), koji, dajući osnovne biografsko-historiografske podatke o pjesmi, navodi: „Pretpostavljam da je autor ove pjesme Salih ibni Ahmed, el Hafizul-mukim bi medenijeti Sarajli Bosnevi, čiji se potpuni potpis nalazi ispod pjesme, a rukopis je identičan rukopisu pjesme. Na kraju knjižice, u kojoj se nalazi ova pjesma, uz gornje ime dodato je još Kalajdži zade, što znači Kalajdžić“¹. Na kraju, Nametak obavještava da se rukopis nalazi u Orijentalnom institutu, zaveden pod brojem 4273.

Salih Trako (1985) nešto kasnije objavljuje tekst o dvjema dvojezičnim pjesmama u Bosni te navodi dragocjene podatke o rukopisnoj medžmui u kojoj je našao pjesmu *Türkü bosnaça*, za koju daje osnovne podatke: da je medžmua nastala u prvoj polovini 19. st.; da sadrži raznovrsne književne sastave i druge tekstove – dužu pjesmu od 59 bejtova pjesnika Uveysija, jednu kasidu od 31 bejta pjesnika Nef'ija, nekoliko alhamijado pjesama, poslovice na turskom jeziku, bilješke iz hemije i matematike te niz službenih dopisa i privatnih pisama. Posebno je važan podatak koji se tiče problematike autorstva odnosno vlasništva medžmue, gdje se navodi: „Medžmua je ispisivao za sebe izvjesni Salih Kalajdžić, sin Ahmeda, iz Sarajeva i dovršio je 11. safera 1224 (18. III 1809) u Sarajevu. Neko je docnije dodao, opisao i unutar upisao dvadesetak novih listova koji su ispunjeni drugom rukom i novim sličnim sadržajem“ (Trako, 1985: 86). Također, vrlo bitan detalj iz navedenih podataka jeste i taj da se medžmua nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu pod br. 4273.

Ukoliko se obrati pažnja na navedene podatke, dolazi se do zaključka da je u obama slučajevima, odnosno u objema pjesmama, riječ o istoj, zajedničkoj medžmui u kojoj su pronađeni rukopisi, tačnije upravo onoj koja se nalazila u Orijentalnom institutu u Sarajevu, zavedenom pod brojem 4273. Iz podataka koje daje Trako, može se izvesti i taj zaključak da je očito među bosnevijskim pjesmama – za koje ne navodi decidnije podatke, upravo i pje-

¹ Na ovome mjestu može se iznijeti pretpostavka na osnovu koje se ovaj autor povezuje sa starinačkim sarajevskim prezimenom Kalajdžisalihović, čijem bi rodu eventualno mogao biti smatran svojevrsnim rodonačelnikom.

sma *Garibić*, ako se ima u vidu da se pod pojmom alhamijado pjesama podrazumijevaju u stvari bosnevijske pjesme, odnosno pjesme koje su zapisane na bosanskom jeziku arapskim pismom². Ono što se može još zaključiti jeste činjenica da je, dakle, u Kalajdžićevoj medžmui zabilježeno više bosnevijskih pjesama, ali da se do njih više ne može doći zbog toga što su rukopisi Orijentalnog instituta nestali u vihoru vremena. Između ostalog, na osnovu malog broja činjenica o medžmui, može se izvesti zaključak da je Salih Kalajdžić najvjerovatnije zapisivač navedenih pjesama, što ne mora isključivati mogućnost da je istovremeno bio i njihov autor, kako za pjesmu *Garibić* navodi Nametak (1981: 218), a što se može odnositi na činjenicu da je u njegovoj medžmui zabilježena jedna od rijetkih dvojezičnih bosansko-turskih, istovremeno veoma uspješnih pjesama, tim prije što je bilo za očekivanje da je Kalajdžić znao turski jezik, a možda i arapski – na što upućuje podatak da je prepisao nekoliko dužih pjesničkih formi na turskom jeziku, kao i službene dopise, ali i to da je u kolofonu pisao na arapskom jeziku, odnosno određenoj formi arapsko-turskog izraza. Nažalost, ostat će nepoznanica o tome kakav je sadržaj navedenih pjesama, a za bosnistiku posebno je važno to što se ne zna sadržaj ostalih pjesama, na temelju čega bi se onda moglo doći do zaključka da li su to eventualno njegove pjesme ili ih je on prepisao s drugih predložaka. Također, za naučnu ekspertizu ostat će nepoznato kojim je vrstom arebičkog pisma pisao Kalajdžić, kao i činjenica da se ne mogu vršiti direktna istraživanja na rukopisnoj građi jer je ona zauvijek izgubljena.³ Zbog svega iznesenog, ostaje potreba da se na osnovu sačuvanih latiničnih transkripcija pjesama *Garibić* (Nametka, 1981) i *Türkü bosnaça* (Trako, 1985), pokuša dati makar elementarni uvid u njihov sadržaj i imanentne jezičke crte, na osnovu čega se eventualno mogu donositi novi zaključci ili pak vršiti njihova rekonstrukcija. Istina, veliki je nedostatak nepostojanje sačuvanog izvornika.

² Zahvaljujući minucioznosti A. Nametka (1981), može se ustanoviti i to da je u navedenoj medžmui, pored pjesme *Garibić*, transliteriran tekst iste pjesme *Ah moje milo di si bilo* (Nametka, 1981: 346), odnosno *Türkü bosnaça* kako je imenuje Trako (1985). Iz spomenute medžmue Saliha Kalajdžića, br. 4273, Nametka (1981: 346) obavještava da je transliterirao i pjesmu *Džanam dildem sevmiş ildum*, za koju se može pretpostaviti da je bila ili na bosanskom jeziku, ili pak da je također dvojezična, koja je međutim uvrštena u skupinu transliteriranih neobjavljenih tekstova, o kojoj danas nažalost nema traga.

³ To, međutim, ne znači da se ovim sačuvanim transkribiranim tekstovima neće dati dostojna pažnja koju zaslužuju, makar oni bili sačuvani u formi koja danas uopće o njima postoji. Na to, naime, upućuju iznimno važna pitanja bosnevijskog stvaralaštva, na koja se trebaju dati odgovori koji se mogu ponuditi u datom trenutku.

O pjesmi *Garibić*

Pjesma *Garibić* očito je nastala 1727/1728, što se saznaje na osnovu početnih stihova istoimene pjesme: „Na tarihu bin juz krk...” – što na turskom jeziku znači „na datumu 1140. godine“ (po Hidžri), a što odgovara 1727/1728. po gregorijanskom kalendaru (up. Nametak, 1981: 215). Sastoji se od 17 strofa od po četiri stiha. Pjesma je sastavljena u sedmercu. Zanimljivo je također da je na kraju prvih triju stihova strofe prisutna formalna rima, npr. – krk / – mrk / – štrk; – junak / – nejak / – sadžak... (Nametak, 1981: 215). Struktura strofe od po četiri stiha, u kojima se u posljednjem stihu ponavlja određena sekvencija ili riječ, najbliža je poetskom stvaralaštvu tzv. turčija, koje su bile razgranata vrsta pjesničkih formi (up. Kalajdžija, 2019: 38), a što se može vidjeti čak i u primjeru najstarije bosnevijske sačuvane pjesme *Hırvat turkisi* (up. Nametak, 1981: 58–59), u kojoj se u posljednjim stihovima strofa, ponavlja sekvencija: „Daj mi se da se poveselim / obveselim“, kao što je to upravo slučaj i s pjesmom *Garibić*, u kojoj se na kraju strofe, u četvrtom stihu tj. refrenu ponavlja leksema „gospodo“, koja se kombinira s različitim sintaksičkim formama (up. Nametak, 1981: 215–218): „Na Zagorju, gospodo“; U zlo misto, gospodo“; „Ter ga kunu, gospodo“... (Nametak, 1981: 215). Kada se pogleda struktura strofa, pjesma je identična, upravo u toj formalnoj razini, jednoj starijoj bosnevijskoj pjesmi – *Duvanjskom arzuhalu*⁴, u kojoj je također prisutan obrazac sedmerca, pri čemu se u prvim trima stihovima javlja formalna rima u posljednjim riječima: – do Boga / – uboga / – ugoda; – Šuljage / – japage / – na noge... (Nametak, 1981: 172), pri čemu se, isto tako, upotrebljava krajnja leksema „gospodo“, koja se kombinira u različitim konstrukcijama: „Nami što je, gospodo“; „Gedže, gündüz, gospodo“; „Ov(o)liko, gospodo“... (Nametak, 1981: 172). Zanimljivo, i *Duvanjski arzuhal* također je upravo nastao oko 1727/1728. (up. Nametak, 1981: 183), baš kao što je to slučaj i s pjesmom *Garibić*: je li posrijedi puka slučajnost, ili je riječ o namjernoj aluziji na tu bosnevijsku pjesmu, ostaje otvoreno pitanje. Također, ostaje otvoreno pitanje je li moguće da je autor *Garibića* bio upoznat sa sadržajem *Arzuhala* – što je sasvim izvjesno s obzirom na činjenicu da je *Arzuhal* svojevremeno utočište našao čak u Gori na Kosovu, gdje je Abedin Zejnullahu prepjevao ovu pjesmu u svom lokalnom govoru (up. Balje, Idrizi, 2018: 9), ili je pak riječ o ustaljenom poetičkom obrascu bosnevijskog diskursa.

Sadržajno gledajući, pjesma govori o suspektnoj situaciji koja je zadesila mladića garibića – nevoljnika, siromaška – kako to tumači Nametak (1981: 218), koji se u mladosti „Ožego o sadžak / U zlo misto, gospodo“ (Na-

⁴ Treba istaći da su sadržaji, tematika pa i broj strofa u ovim pjesmama različiti.

metak, 1981: 215), zbog čega su nastale mahalske priče nakon što se oženio, jer: „Rodбина mu govore / Da to momče i more / (...) / Jer ga tvore, gospodo“ (Nametak, 1981: 215), pri čemu u navedenom slučaju nastaje olajavanje, upravo prisutno u patrijarhalnom kontekstu: „Dođe kuja sa sela / Jošder nije ni sjela / Je l vam mlada vesela...“ (Nametak, 1981: 216). Iako ne postoji eksplicitna leksika vulgarnoga karaktera, u pjesmi se pojavljuju primjeri koji sasvim direktno ili metaforički upućuju na seksualnu tematiku⁵: „Ko ne može utisnuti“; „Ko ne može zabiti“; „Je l vam mlada vesela“; „Dok li mačak u dolaf“ i sl. (Nametak, 1981: 216–217).

Zanimljivo je i to da se u pjesmi *Garibić* mogu eventualno izdvojiti dvije pjesničke cjeline.⁶ Naime, primjećuje se da početak pjesme počinje već navedenom sintagmom „Na tarihu bin juz krk“ – što označava broj 1140. Čini se kao da zaokruženost ovog dijela pjesme počinje u 11. strofi, u kojoj se opet daje jedan broj u kombinaciji s drugim turskim riječima, i to opet na turskom jeziku – „Bin alt juz laf kezaf“, što znači „1600 lažnih riječi“⁷ (Nametak, 1981: 217), na osnovu čega se na određeni način zatvara tematika „garibića“, nakon čega preostalih šest strofa – izuzimajući pretposljednju koja opet aludira na tematiku „garibića“ – upućuju na određene društveno-političke prilike i anomalije, kako to potvrđuje upravo 12. strofa koja uvodi u navedenu problematiku: „Vas je sandžak zlo volje, / Hoće da se pokolje, / Teške naše nevolje / S ugursuza, gospodo“ (Nametak, 1981: 217). Pjesme ovakve tematike nisu bile rijedak slučaj, pa stoga ne čudi činjenica da se ovaj dio pjesme priključuje plejadi pjesničkih ostvarenja u kojima se tretiraju društveno-politički odnosi. Na osnovu tog zapažanja moglo bi se eventualno govoriti o dvjema pjesma-

⁵ Ovo nije i jedina pjesma te vrste, uzme li se u obzir da su sa sličnom provenijencijom i pjesme *Hej moj dragi brate Suljače* nepoznatog autora (Nametak, 1981: 219–221), Bašeskičina *Ramo i Saliha* (Nametak, 1981: 222–223), zatim pjesme *Nejma hodže do mojega hala*, *Oči tvoje a obrve moje*, koje je objavio Alija Nametak (1965).

⁶ Također, i ova konstatacija nije usamljen primjer u poeziji alhamijado književnosti budući da se slični slučajevi javljaju i kod drugih autora: Ajvaz-dede, Abdulvehaba Ilhamije, u pjesmama *Drugi stihovi na bosanskom jeziku* i *Car Mutafta nestade* te kod autora koji pišu moralno-didaktične pjesme tipa abdića i dr. Ta činjenica mogla bi signalizirati da su po porijeklu u pitanju različite pjesme koje su se našle u pojedinim međžmuama skupa u sklopu pojedinih prepisivačkih aktivnosti pojedinca.

⁷ Postoji opravdana mogućnost da je autor motiv broja preuzimao možda iz literature na turskom jeziku ili se pak radilo ne samo o navođenju određenih podataka kroz cifre već i o njihovoj simboličkoj ulozi i funkciji. Referirajući se na navedene brojeve u pjesmi: 1140 i 1600, navode se sljedeći podaci. Za broj 1000 tvrdi da se je „sveobuhvatan broj“ (Schimmel, 2012: 282). Za broj 100 tvrdi se da je to cijeli broj koji označava savršenstvo (Schimmel, 2012: 276). Za broj 40 Schimmel (2012: 251–258) navodi desetine različitih simboličkih značenja, posebno u monoteističkim religijama, a svakako i u islamskoj tradiciji, u kojima ovaj broj ima duboku mističnu vrijednost. Za broj 600 ne navode se posebna značenja.

ma, s napomenom da naslov odgovara prvoj i istovremeno dužoj pjesničkoj cjelini od jedanaest strofa, dok bi se za drugu cjelinu od šest strofa mogao tražiti novi naslov. Navedeni podatak upućuje na to da se može raditi o prijepisu navedene pjesme, a može upućivati i na to da sam Kalajdžić a priori ne mora biti autor nego i prepisivač.

U pogledu određenih jezičkih osobina zastupljenih u pjesmi treba istaći nekoliko bitnih odlika. Pjesma, posebno prvih 11 strofa, ne obiluje pretjeranom upotrebom osmanizama, izuzev samog početka pjesme koji počinje sintagmom „Na tarihu bin juz krk“. Među zastupljenim osmanizmima primjećuju se oni koji su u savremenom jeziku u statusu arhaizama ili historizama: *tarih*, *ahjan*, *hilaf*, *arluk*, *kezaf* i sl., dok je prisutan i onaj broj leksema koje i danas figuriraju u govornoj upotrebi: *garib*, *laf*, *sadžak*, *bula*, *sandžak*, *ugursuz*, *zinaluk* i sl.

Kad je riječ o tipičnijim jezičkim crtama, tu najprije treba istaći one osobine koje pripadaju jezičkom naslijeđu predstandardnog tipa koje proizlaze iz govornog idioma ili su dio pisanog bosnevijskog književnojezičkog naslijeđa. U pjesmi se pojavljuju različiti refleksi jata: ikavski – *misto*, *svidočće*, te ijekavski odnosno jekavski – *sjela*, *lijep*, *lijek* i *posjesmo*. Prema tome, dvije su lekseme ikavske: *misto* [U zlo misto, gospodo] i *svidočiti* [A jedni mu svidočće], te tri ijekavske odnosno jekavske: *lijep* [Al' nam čini liep nam], *lijek* [Lijek imađoh, gospodo] i *sjesti* [Joder nije ni sjela; Tuda hodić' posjesmo]. Pitanje udjela različitih refleksa jata u bosnevijskoj literaturi već je razmatran (Kalajdžija 2013), a temelji se kako na udjelu dijalektskog naslijeđa, tako i na književnojezičkoj tradiciji definiranoj kao naslijeđe bosanskog ikavskog manira – što je posebno zanimljivo s obzirom na mjesto nastanka pjesme – Sarajevu⁸, koje je svojevremeno bilo granična zona ijekavskih (južnih štokavskih) i ikavskih (zapadnih štokavskih) govora⁹. Među ostalim jezičkim osobinama koje su prisutne u pjesmi, treba istaći sljedeće:

- stabilna upotreba glasa h: *haljine*, *hodić*, *hoće* [I haljine raskopati; Tuda hodić posjesmo; Hoće da se odličće];
- upotreba partikule -r, što je dio starijeg jezičkog naslijeđa, kako to potvrđuju primjeri *ter* [Ter ga kunu, gospodo; Ter proklinju zlotvore]; *jošder*¹⁰ [Jošder nije ni sjela];

⁸ Dodatna problematičnost lokalizacije i izvornosti pjesme jeste toponim Zagorje u kojem se desio slučaj „garibića“, koje se očito odnosi na prostor jugoistočno od Sarajeva, na kojem se očekuje više „južnijih“ osobina.

⁹ Tako se u okolini Sarajeva, po 10-ak km udaljeno od ovoga grada, javljaju dva toponima koji upućuje na različite dijalekatske zone: *Onogošt* (na području današnjeg Mokrog – istočno od Sarajeva), što upućuje na južnoštokavski / istočnoštokavski štakavizam, te toponim *Vogošća*, u pravcu sjeverozapada, čiji oblik upućuje na zapadnoštokavsko područje – šćakavsko.

¹⁰ Oblik *jošder* analoški je izveden iz oblika *jošte* odnosno *jošter* (up. Jahić, 2011: 414).

- rotacizam: *more*¹¹ [Da to momče i more], *ne more* [Zaistinu ne more; To se sakrit ne more];
 - regresivna vokalska asimilacija: *uzrasto* [Uzrasto je al je štrk], *ožego* [Ožego se o sadžak];
 - upotreba zamjenice *sve* [Sve to će se pokriti], ali i stariji oblik *vas* [Vas je sandžak zlo volje];
 - oblici zamjenica *ko* [Ko ne može zabiti] i *što* [I što gubi ta, gospodo];
 - upotreba pokazne zamjenice za muški rod jednine: *ovi* [Ovo nam je oni nam];
 - sporadično fonetsko i etimologijsko pisanje: *raskopati* [I haljine raskopati]; *podbočiti* [Al se istom podboče]; *jošder* [Jošder nije ni sjela], *odkako* [Odkako smo od danas], *odkud* [Odkud znadu, gospodo], *odkad* [Odkud znadu, gospodo]; *nikda* [Nikda nikad, gospodo];
 - upotreba nekih morfološki neobičnih oblika: *hodić'* [Tuda hodić' posjesmo], *unići* [Ne uniđe, gospodo], *zaistinu* [Zaistinu ne more], *istom* [Al se istom podboče],
 - upotreba nekih sintaksički neobičnih konstrukcija: [Rodbina mu govore], [Vas je sandžak zlo volje], [S ugursuza, gospodo], [Hoće da se pokolje] itd.
 - pojedine leksičke jedinice: *štrk* (visok, dugih nogu); *tvoriti* (vršiti potvoru); *haljine* (odjeća); *kuja* (pejor. žena) i dr. [Uzrasto je al je štrk; Jer ga tvore, gospodo; I haljine raskopati; Dođe kuja sa sela].
- Upotreba pojedinih neobičnih sintaksičkih konstrukcija potječe od potrebe usaglašavanje rime.

O pjesmi *Türkü bosnaça*

Druga, istovremeno izuzetno zanimljiva pjesma zbog njezine dvojezične koncepcije u medžmui Saliha Kalajdžića jeste pjesma *Türkü bosnaça* (1809), koju Trako (1985: 88) prevodi sintagmom „Ljubavna pjesma na bosanskom“. Pojava pjesama ovakvog tipa u bosnevijskom diskursu predstavlja izuzetno vrijedan kulturni raritet, posebno stoga što do danas nema mnogo sačuvanih pjesama dvojezičke ili višejezičke koncepcije. Naime, sam Trako (1985) u navedenoj studiji predstavlja dvije tursko-bosanske, odnosno bosansko-turske pjesme, od kojih je *Türkü bosnaça* iz zbirke Saliha Kalajdžića, a pjesma *Çok severim canım seni* uzeta je iz jednog rukopisa Orijentalnog instituta pod brojem 817, list 58b. Ovu pjesmu u *Hrestomatiju* uvrštava Nametak (1981: 63–64), kao jednu od rijetkih dvojezičnih sačuvanih pjesama. Također,

¹¹ Nasuprot ovih triju oblika, pojavljuje se oblik i bez rotacizma [Ko ne može zabiti].

među višejezičkim pjesmama iz osmanske Bosne spominje se Muhlisijevo djelo, koje je ispjevano na trima jezicima: arapskom, perzijskom, turskom (Trako, 1985: 86), a O. Mušić (1963) predstavlja četverojezičku *Pjesmu o stanju u Bosni*, u kojoj se u šest strofa pjeva na arapskom, perzijskom, turskom i bosanskom jeziku.

Kad je posrijedi pjesma *Türkü bosnaça*, izraz *türkü*, koji se inače u arebičkom izvorniku bilježi kao *turki* – kako se to može vidjeti iz priloženog faksimila rukopisa (Trako, 1985: 87), odnosi se na leksemu kojom je nekada označavana pjesma, prema turskom izvorniku, a u bosanskom jeziku odomaćena u obliku *turčija* (up. Đindić i dr., 1997), što znači narodna, usmena pjesma. Prema tome, izraz *turčija* oznaka je za narodnu pjesmu, s tom napomenom da je Trako (1985) dodatno precizira pridjevom „ljubavna“, jer je zaista u datom slučaju upravo te tematike. Vraćajući se na definiranje turčije kao poetički zaokružene forme u kojima se posljednji stih u strofi od četiri stiha ponavlja s mogućim unutarnjim varijacijama – kako to potvrđuje i posljednji stihovi u strofama na turskom jeziku pjesme¹² *Türkü bosnaça* odnosno *Turki bosnaça*, ostaje zaključak da ova pjesma i u nominalnom i u poetičko-formalnom smislu jeste turčija, te je po određenim formalnim poetičkim pokazateljima bliska pjesmi *Garibić* – dakako ne po sadržaju, tematici ili umjetničkom dometu, već isključivo u poetičkom načinu generiranja stihova u strofama. Treba napomenuti da ova pjesma odnosno njezina posljednja strofa neodoljivo podsjeća na završne stihove u strofama pjesme *Nuto moje čuda i ljute nevolje* (Nametak, 1981: 60–61), u kojoj se završni stihovi s određenim varijacijama ponavljaju: Jere tebe nisam, zlato, vidio; Otkad tebe nisam, srce, vidio; Otkad tebe nisam, dušo, vidio... Ovakvi podaci zapravo otvaraju nove horizonte istraživanja bosnevijske poetske tradicije, iz čega se može vidjeti zajedničko poetičko naslijeđe koje je zajedničko u okvirima osmanskoturskog književnog kruga, među kojima su mjesto našle i pjesme na bosanskom jeziku. Referirajući se na fenomen turčije, treba istaći jednu zajedničku crtu koja se pojavljuje u ovdje spomenutim trima pjesmama: *Türkü bosnaça*, *Nuto moje čuda i ljute nevolje* i *Hrvat türkisi*. Naime, u svim trima pjesmama, koje poetički imaju zajedničke odrednice u ponavljanju refrena koji može biti djelimično promijenjen u nekom segmentu, najčešće zamjenom neke lekseme, događa se da u prvoj strofi u drugom stihu dolazi navedeni refren koji se kasnije pojavljuje u svakom četvrtom stihu strofe, počev od prve pa do posljednje. Primjer toga pokazuju strofe spomenutih pjesama:

¹² Npr. *Hajli zaman oldu görmedin seni* (Odavno nisam vidio tebe); *Hajli zaman oldu öpmedin seni* (Odavno nisam poljubio tebe); *Hajli zaman oldu kocmandim seni* (Odavno nisam zagrlio tebe); itd. (Trako, 1985: 86–88).

Türkü bosnaça (Trako, 1985: 86, 88): [1. Ah moje milo, gdi si mi bilo / 2. Hajli zaman oldu görmedin seni (Odavno nisam vidio tebe) / 3. Bogme si milo candan ziyade (draža od života) / 4. Hajli zaman oldu öpmedin seni (Odavno nisam poljubio tebe)] ili:

Nuto moje čuda i ljute nevolje (Nametak, 1981: 60): [1. Nuto moje čuda i ljute nevolje / 2. Otkad tebe nisam, gospo, video. / 3. Nije meni suze ronit po volju / 4. Jere tebe nisam, zlato, video...] ili

Hirvat türkisi (Kraelitz, 1911: 613): [1. Ah nevista duša moja / 2. Daj mi se da obveselim / 3. Doklam ne izišlo duša / 4. Daj mi se da poveselim].

Po svemu sudeći, može se pretpostaviti da ovakva struktura prve strofe turčije služi za to da skrene pažnju na to kakva je posrijedi pjesnička tvorevina.

Ono što je zanimljivo i sa stanovišta i tvorbe i oblika pjesme *Türkü bosnaça* jeste izraz *bosnaca*, koji se odnosi na „bosanštinu“, tj. na bosanski jezik, kako je autor odnosno prepisivač imenuje u izvorniku na turskom jeziku. Sama pjesma koncipirana je na način da se određeni segmenti, dijelovi stihova i strofa na turskom ili na bosanskom jeziku, značenjski i poetičko-versifikacijski nadopunjuju, kako to npr. pokazuju početni stihovi: „Ah moje milo, gdi si mi bilo / Hayli zaman oldu görmedin seni“ (Trako, 1985: 86). U smislu procjene, ova je pjesma, odišući stiliziranim izrazom i artificijelnošću, na visokom stepenu umjetničke vrijednosti u odnosu na većinu bosnevijskih pjesama, koje se većinom oslanjaju na narodnu fakturu ili pjesničke individualne sposobnosti.

Za bosansku filologiju poseban segment predstavljaju dionice teksta na bosanskom jeziku, zbog čega će pažnja biti usmjerena u tom pravcu. Na osnovu prisutnih dijelova bosanskog teksta ove dvojezičke pjesme, mogu se istaći sporadični prisutne jezičke i leksičke osobine:

- ikavski refleks jata: *gdi* [Ah moje milo, gdi si mi bilo];
- čuvanje glasa h: *vehnuti* [Vehnem kano listak, dušo, za tobom];
- očuvanje skupine -dn-: *jadna* [Bogme ja sam tvoja jada sirota];
- upotreba deminutiva: *dušica, stručak, ružica, sunašce, listak* [Sana derim moja draga dušice / Kano i stručak ružice / Kaçma benden moje žarko sunašce; Vehnem kano listak, dušo, za tobom];
- leksičke jedinice: *bogme, sirota* [Bogme ja sam tvoja jada sirota].

U pogledu ostalih osobina, one uglavnom ne odstupaju kako od tradicije književnojezičkog naslijeđa, tako i u domenu narodne jezičke upotrebe.

Zaključak

Na osnovu iznesenih podataka, može se zaključiti da je Sarajlija Salih Kalajdžić vlasnik medžmuae u kojoj je bilježio različite sadržaje a koju su na različite načine tretirali naučnici. Za bosnističku filologiju posebno su važne dvije sačuvane transkribirane pjesme zabilježene u njegovoj medžmui – *Garibić* i *Türkü bosnaça*, koje su javnosti predočili Nametak (1981) i Trako (1985). U pogledu pojedinih poetičko-jezičkih pokazatelja, dolazi se do zaključka da su pjesme zapravo posebna vrsta pjesničke forme – turčije, koje su specifične po svome obliku i sadržaju i označene tačno određenim poetičkim postupcima, što je pokazatelj izgrađene poetičke i jezičke fizionomije bosnevijske literature, s jedne strane, a istovremeno pokazatelj umješnosti samog pisara odnosno zapisivača – Kalajdžića, za koga ne znamo je li uistinu i njihov autor. Pjesma *Garibić*, prema jezičkim pokazateljima, ne odvaj a posebno od ostalih bosnevijskih pjesama predstandardnog perioda, uklapajući se u specifičnu književnojezičku koine tog doba. Pjesma *Türkü bosnaça* posebno je zanimljiva jer je posrijedi dvojezička pjesma, koja je u poetičkom smislu uspjelija od pjesme *Garibić*, čemu je zasigurno razlog njezina jača utemeljenost u osmanskoj divanskoj tradiciji. Pjesma se u smislu postojanja bosanskih jezičkih osobina također uklapa u bosnevijski predstandardni kontekst, s prefinjenom strukturom i konstrukcijom. Posebno je važno naglasiti i to da se ova pjesnička tvorevina s drugim bosnevijskim pjesmama jasno i nedvosmisleno uklapa u poetički koncept turčija, zahvaljući kojima se jasnije vidi struktura takve vrste pjesama.

Izvori i literatura

- Đinđić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana; Tanasković, Darko (1997). *Türkce-sirpca sözlük*. Ankara: Atatürk kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kürümü, Türk Dil Kürümü.
- Idrizi, Sadik; Balje, Mustafa, (2018). *Antologija poezije Gore*. Priština: Grafoprint.
- Jahić, Dževad (2011). *Rječnik bosanskog jezika*, Tom 3, G–J. Sarajevo: Bošnjačka asocijacija 33.
- Kalajdžija, Alen (2013). *Refleksi jata u bosanskom alhamijado pjesništvu. Ikavski poetski manir*, Edicija Radovi, knjiga 18. Sarajevo: Institut za jezik.
- Kalajdžija, Alen (2019). *Predstandardni idiom bosanske alhamijado literature*, Edicija Radovi, knjiga 24. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik.

- Kraelitz, von Friedrich (1911). „Kleine Mitteilungen“, *Archiv für slavische Philologie*, band XXXII, Berlin.
- Mušić, Omer (1963). „Anonimni pjesnik Sarajlija o stanju u Bosni 1057/1647. godine“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo.
- Nametak, Abdurahman (1981). *Hrestomatija alhamijado književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
- Nametak, Alija (1965). „Nov prilog bosanskoj aljamiado literaturi“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XII–XIII / 1962–1963, Sarajevo.
- Trako, Salih (1985). „Dvije dvojezične pjesme nastale na tlu Bosne“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo: Orijentalni institut, 34/1984.
- Schimmel, Anna Maria (2012). *Misterija brojeva*, Treće izdanje. Sarajevo: Libris.

Alen KALAJDŽIJA

BOSNIAN SONGS IN THE *MEJMUA* OF SALIH KALAJDŽIĆ

The article discusses the problem of the still unresolved status of several recorded Bosnian poems in the *mejmua* of Salih Kalajdžić, a Sarajevan who lived at the turn of the 18th and 19th centuries, two of which were presented to the (scientific) public in Latin transcribed form. In the meantime, the *Mejmua* (collection) containing the above-mentioned poems disappeared, more precisely in 1992, after the burning of the Sarajevo City Hall, where were kept in the Oriental Institute within the manuscripts, which is an irreparable fact given that the manuscript version of the above-mentioned poems, of which there were actually more, and at the same time other types of texts, cannot be studied from the point of view of the original manuscript. This, however, cannot be a limiting circumstance in attempts at philological expertise of possible aspects of preserved and published texts of two poems: *Garibić* and *Türkü bosnaça*.

Key words: *Salih Kalajdžić, mejmua no. 4273, Bosnewian (alhamijado) poetry, Bosnian language*